

İktisadi Düşüncede Değerin Kaynağı Sorunsalı*

Sema Yılmaz GENÇ**
Tuğçe ÇAĞLAYAN***

“İktisat insanlığın en büyük dramıyla ilgilenir, İnsanoğlunun ihtiyacını tatmin mücadelesi.” **John M.Ferguson**

ÖZET: İktisadi düşüncede değerın kaynağının ne olduğu sorusu 1776 Adam Smith ile başlamış David Ricardo, Jean-Baptiste Say, William Nassau Senior, William Stanley Jevons, Carl Menger ve Karl Marx tarafından devam ederek sorgulanmıştır. Sermaye birikimi ve özel mülkiyetin bulunmadığı ilkel ve vahşi toplum yapısında değeri kaynağının ihtiva edilen emek olduğu fikrini savunan Adam Smith'in görüşü, özellikle Ricardo ve Marx'ın sorgulamaları sonucu geliştirilmiş ve toplumun her döneminde değeri yaratanın emek olduğu kabulü ile emek-değer teorisi şekillenmiştir. Daha sonra marjinalist değerlendirmeler yapılmış ve sosyalist çerçevenin sınırları dahilinde Marx “artı değer” kuramının temellerini atmıştır. İktisadi düşünce tarihinde yaklaşık 150 yıl süren bir değer tartışması şekillenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Değer, Emek, Fayda, Emek-Değer Teorisi, Marjinal Fayda Teorisi

Problematic of Value Source in Economic Thought

Abstract: The question of "what is the source of value?" in economic thought started by Adam Smith in 1776 and have been continuing to has been questioned by David Ricardo, Jean-Baptiste Say, William Nassau Senior, William Stanley Jevons, Carl Menger and Karl Marx. The absence of private property and capital accumulation in the structure of primitive and savage society defending the idea that Adam Smith's opinion was developed especially Ricardo and Marx as a result of the interrogation of, and the acceptance that labor is the creator of value in every period of society, the labour theory of value has been shaped. Then marginalist assessments were made, and within the limits of the socialist framework, Marx's “surplus value” theory laid the foundations. In the history of economic thought shaped the discussion of value lasted for nearly 150 years.

* Geliş Tarihi: 30.08.2016

** Yard. Doç. Dr. Kocaeli Üniversitesi Meslek Yüksekokulu

Keywords: Value, Labor, Utility, Labor - Value Theory, Marginal Utility Theory

Giriş

İktisadi düşüncede merkezi öneme sahip konulardan biride değer konusudur ve iktisadi düşünce tarihinin 200 yıllık serüveninde yerini almıştır. Nasıl ki her bilim dalı için varlığı yadsınamayacak dönüm noktaları var ise iktisat yazınındaki dönüm noktası da 1776 yılını göstermektedir. Şayet, Adam Smith'in eseri modern iktisadın Genesis'i ise, Karl Marx'ınki de Exodus'udur (Skousen, 2014:147). Dolayısıyla karşıtlığa işaret eden bu keskin ifade ile çalışmanın amacı açığa çıkmış bulunmakta ve bu iki uç arasında değerın kaynağı sorunsalı değerlendirilmiştir. Peki, Klasiklerden öncesi yok muydu? İktisatın bilim haline gelmesi her ne kadar 18. yüzyılı bulsa da, kökeni eski Yunan felsefi geleneğine kadar uzanmaktadır. Daha önceleri ahlak felsefesi içinde yer alan iktisat deyiminin etimolojisi incelendiğinde, sözcüğün Yunanca "oikos" (ev) ve "nem" (idare, yönetim) köklerinden geldiği anlaşılır (Buğra, 1993:21). Ev idaresi anlamındaki bu kelime mikro ölçütten ziyade makro ölçütte bugünkü anlamıyla tüm ekonomik ilişkileri kapsamaktadır, bu da bize Aristo'nun izlerini göstermektedir.

Değerin iktisat bilimindeki birçok anlamına karşın genel olarak değer ya da eş anlamlısı olan kıymeti, bir şeyin gerekliliğini, önemini belirlemeye yarayan ölçü olarak tanımlayabiliriz. Değer kavramı üzerinde ilk duranın Eflatun olduğu bilinmektedir. Aristo ile beraber ise, mübadele değeri kavramı ortaya çıkmıştır ve Aristo'yu da mübadele ve kullanım değeri arasında ayırım yapmış olan ilk düşünür olarak kabul eden taraflarda varlığını korumaktadır. *"Sabip olduğumuz herşeyin iki kullanımı vardır. Bunlardan ikisi de aynı mala fakat değişik şekilde aittir. Bunlardan biri o maddenin özel kullanımı, diğeri de özel olmayan veya ikinci derece kullanımıdır. Mesela bir ayakkabı hem giymek için kullanılır hem de mübadele için kullanılır; her ikisi de ayakkabının kullanımıdır"* (Savaş, 2000:50). Aristo nesnelere mübadelesindeki oranın oluşturulabilmesi için evrensel ölçü olarak bireyin ihtiyacını baz almıştır. Aristo *"Eşitlik olmadan değişim, ortak bir ölçü ile ölçülebilirlik olmadan da eşitlik olamaz."* önermesinin savunucusudur (Selik, 1982:4). Bu ihtiyaç insanların birbirlerinin mallarına yönelik arzularının şiddetidir. Dolayısıyla insanların bu karşılıklı çıkarlarının etkileşimi toplumsal bir uyuma dönüşmektedir (Heilbroner, 2008:51). Aristo'nun fayda-değer teorisinin öncüsü olduğunu savunanlar, O'nun kıtlık ve bolluk faktörlerine sıklıkla değinmesi ve mübadelede ihtiyaç faktörünü baz almasını dayanak noktası olarak kullanırlar. Değer teorilerini temel iki gruba ayırırsak; emek, maliyet, değişim değeri veya sosyal değer kavramlarını temel alan tahlillere "Objektif Teoriler" denilmektedir. Faydayı, kullanım değerini, hedonistik ölçüleri ve psikolojik kriterleri ön plana alan tahliller ise "Sübjektif Teoriler" olarak adlandırılmaktadır. Bu iki ayırım çerçevesinde iktisat teorisinde değeri belirleyen faktörün ne olduğu Adam Smith, David Ricardo, Jean-Baptiste Say, William

Nassau Senior, William Stanley Jevons, Carl Menger ve Karl Marx'ın katkıları bağlamında incelenecektir.

İktisat Teorilerinde Değer Konusu

Adam Smith ve Emek-Değer Teorisi

Klasik Okul, “Ulusların Zenginliği” adlı kitabın basılmasını başlangıç kabul etmek suretiyle bir yüzyıl varlığını sürdürmüştür. O dönemde Batı ülkeleri başta İngiltere olmak üzere ekonomik ve politik perspektifdeki değişimlere şahit olmuşlar ve İngiltere’de “Sanayi Devrimi” olarak bilinen bu dönemde meydana gelen gelişmelerin sanayi koluna uygulanması hızlanmıştır. Ticari kapitalizm Merkantilizmi, tarım kapitalizmi Fizyokrasi’yi çağrıştırmakla Sanayi Devrimi ise Klasik İktisat Ekolü’nün doğuşunu getirmiştir. Fizyokratların doğal düzen felsefesi Smith için esin kaynağı olmuştur. Smith’e göre birey kendini sevmek, özgür olmak, geleneklere uymak, çalışmak, duygudaşlık ve mübadele eğilimi olmak üzere altı davranış ilkesiyle hareket eder (Kazgan, 2006:59). Klasik iktisadi hayatta bireysel güdüler ön plandadır dolayısıyla devletin müdahalesine gerek yoktur. Görünmeyen elin var olduğu toplum yapısında her biri kendi çıkarı peşinde koşan bireyler toplum çıkarını da gözetmiş olacaktırlar. Kendi verimliliğini yükselten bireyler kendileri için en yüksek karı elde etme amacıyla üretime geçmesi Smith’in bir milletin zenginlik nedeni olarak gördüğü toplumdaki iş bölümünü meydana getirmiştir. Bu şekilde de ürettiği şey bir değişim değeri oluşturmaktadır. Smith bir malın değerinin ne olduğu sorusuna yanıt ararken Aristo’nun sınıflandırmış olduğu değişim değeri ve kullanım değeri ayırımından yararlanmamıştır (Bocutoğlu, 2012:31). Meşhur su elmas örneğinde belirttiği gibi; içme suyunun kullanım değeri çok yüksek iken belli bir değişim değerine sahip değildir. Buna karşı elmasın kullanım değeri olmadığı halde önemli ölçüde bir değişim değerine sahiptir. Bu çelişki daha sonra “marjinal fayda” kavramıyla açıklığa kavuşmuştur. Suyun faydası bol olduğu zaman azalır, elmasın değeri kıt olmasından kaynaklanır. Çölde susuz kaldığında bir bardak suya paha biçilemez, iri bir elmasla bile değiştirilebilir (Erim, 2011:41). Adam Smith’e atfedilen bu örneği aslında “Para ve ticarete dair” adlı eserinde ilk kullanan John Law’dır (Doğruyol ve Aydınlar, 2014:138-139). Bu sebeple Smith değişim değerini belirlenken kullanım değerine yer vermemiştir. İkinci olarak ise asıl önemli olanın değişim değeri için gerçek bir ölçümün tayin edilmesi olduğunu düşünmüştür.

Smith’i değişim değeri ile ilgilenmesi iş bölümünden sonra bir milletin zenginlik nedeni olarak gördüğü sermaye birikimi sorununu açıklamak istemesindenidir. Değişim değerinin emek miktarının ölçüsü olabilmesi ancak Smith’in ekonomik süreci ikiye ayırdığı sermaye birikiminin ve özel mülkiyetin olmadığı ilkel ve vahşi toplum döneminde kabul edilebilirdi. Bu toplum yapısında harcanan emek sonucu ortaya çıkan şey tamamen onu meydana getiren kişiye ait olmaktadır. Örneğin bir avcı bir gün içerisinde bir geyik ya da iki kunduz

avlayabiliyorsa, ilkel toplum döneminde bir kunduzu değeri iki geyiğin değerine eşit olmaktadır. Çünkü her ikisini de avlamak için harcanan emek miktarı eşittir, bir gündür. Ancak ekonomik sürecin diğer ayrımı yani sermaye birikiminin ve özel mülkiyetin bulunduğu sanayi kapitalizmi döneminde emekle birlikte toprak ve sermayede kullanılmaya başladığına göre emek sonucu oluşum gösteren ürüne toprak ve sermaye sahipleri de ortak olmaktadır. Bu sebeple Smith malın değişim değeri için gerçek ölçünün ihtiva edilen emekte değil kumanda edebileceği emek miktarında görür. *“Kumanda edilen emek bireyin harcadığı emek değil, toprak ve sermaye sahiplerinin yanlarında çalıştıracakları işgücüne ödedikleri ücret karşılığında, o işgücünden sağlayacakları kazançta dikkate alan bir kavramdır”* (Aktaran: Bocutoğlu, 2012:32; Barber, 2007:40-50).

Bir örnek ile açıklamak gerekirse; Smith’in döneminde toprak ve sermaye sahipleri bir ücret fonu ayırırlar. Bu mübadele sürecinin başlaması için bir avans niteliğindedir. Toprak ve sermaye sahiplerinin ayırdıkları ücret fonunun 5 milyon birim emek girdiye denk geldiğini varsayalım. Eğer emeğin sahibi olan işçiler 5 milyon birim emek kadar çıktı üretmişlerse, çıktının tamamı emeğin sahibi işçiye ait olacaktır. Fakat toprak ve sermaye sahipleri ayırdıkları ücret fonunun tamamen kendilerine dönmesini beklemektedirler. Toprak ve sermaye sahiplerinin elindeki toplam 10 milyon birimlik çıktının, 5 milyon birimlik kısmı ücret fonu olduğundan işçiye aittir. Geriye kalan 5 milyon birim çıktı ise toprak sahibinin rant, sermaye sahibinin ise kar ve faiz geliridir. Sonuç olarak üretilen 5 milyon birimlik çıktı toprak ve sermaye sahiplerinin emeği kumanda etmesi ile açıklanmaktadır (Bocutoğlu, 2012:32-33).

Dolayısıyla değişim değerini belirleyen sadece emek olmadığını gören Smith, değişim değeri dediği yani fiyatın üç bileşeninin olduğunu belirtti. Fakat fiyatın üç bileşeni olan ücret, kar ve rantların doğrudan fiyat mı yoksa fiyatlardan mı üretildiğini açıklayamamıştır (Erim, 2011:42). İngiliz yazar Nicholas Barbon ise eşyanın insan ihtiyaçlarını karşılayabildiği sürece değer kazandığını ve fiyatında etkili olanın da o malın mevcut miktarı olduğunu söylemiştir; o halde değer ve fiyat esas itibarıyla aynı çağrışımında bulunmaktadır (Barbon, 1690). Klasik değer teorisinin eleştiricisi olan Lord Lauderdale öne sürdükleri ile Barbon’u takip etmiştir. Lauderdale de değeri ya da fiyatı sürekli değişim içinde bulunan emeğin değerini kaynağı olamayacağını, değeri yaratan asli faktörün o malın mevcut miktarı ve o mala duyulan ihtiyaç olduğunu belirtmiştir (The Earl of Lauderdale, 1819:28).

David Ricardo ve Emek-Değer Teorisi

Kitabının “Değer Üstüne” adlı bölümünde Smith’in emek-değer teorisini eleştiren Ricardo, bir malın değerinin o malın üretim sürecinde harcanan emek miktarı olduğunu söyler. Smith’in değeri ikili sınıflandırma yaparak sonra da değişim değeri üzerinde durmasını kabul etmez. Bu durumu da “Eğer bir mal yararlı değilse ya da mutluluğumuza bir katkı sağlamıyorsa değişim değerinden yoksundur” sözleriyle açıklamıştır (Erim, 2011:53).

Değişim değeri taşıyan ve bir faydaya hizmet eden mallar, iki kaynaktan beslenmektedir. Birincisi o malın kıt olması iken ikincisi o malın üretimi için gerekli olan emek miktarıdır. Değeri kısıtlı ile ölçülen malların miktarını da artırmak mümkün olmamaktadır. Bazı tablo ve heykel gibi antikalar, az bulunan kitap ve paralar yada küçük bir toprak üzerinde yetiştirilen üzümlerden yapılan özel kalitede şaraplar bu tür mallar için örnek teşkil etmektedir (Çev:Tezel, 2). Ricardo bu örneklerdeki gibi miktarı artırılmayan mallara tek mal adını verir ve geliştirdiği teoride tek malın analiz dışında bırakır (Bocutoğlu, 2012:33). Bir malın üretimi için gerekli emek miktarının tahsis edilmesiyle üretilebilecek malların iktisadi hayatın devamlılığını getirir. İşte sınırsız miktarda üretimi yapılabilen bu mallar için emek maliyeti değerin özünü oluşturur. Toprak sahibinin elde ettiği rant toprağının en verimli topraklara nazaran üstün olması karşılığı elde ettiği kazanç ve sermaye de birikmiş emeği işaret ettiğine göre, değeri oluşturan tek faktörün emek olduğu aşıkardır (Doğruyol ve Aydınlar, 2014:140). Bu noktada da emeği doğrudan emek ve dolaylı emek olarak ikiye ayırmıştır. Ricardo'ya göre üretimde sermaye ile birlikte işlem gören doğrudan emek, makine ve teçhizat gibi sermaye mallarını üreten emek ise dolaylı emektir (Erim, 2011:53). Ricardo'nun emek- değer teorisine katkı da bulunmasının altında bütüm malların değerini ölçebilecek değişmez bir ölçü bulmak istemesidir. Bunun içinde nihai hesap birimi olarak kabul gören altının yerine numeraire olarak her bir emek biriminin miktarı üzerinden hesaplar (Skousen, 2014:117). Smith'göre bir malı satın alabilecek emek değer tarafından ölçülür. Ricardo ise bir malı satın alabilecek emek olarak değil, doğrudan ve dolaylı emek-zaman olarak tanımlamaktadır. Burada sözü geçen emek-zaman bir malın üretiminde emeğin karşılık geldiği süredir (Bocutoğlu, 2012:35). Aynı malın farklı zamanlardaki değerinin mukayese edilmesinde o mal için gereken emeğin hünerliliğini ve yoğunluğunu hesaba katmak gerekli olmamaktadır (Çev:Tezel,7).

Jean-Baptiste Say ve William Nassau Senior'un Emek-Değer Teorisi

Jean-Baptiste Say'ın emek-değer kuramına yapmış olduğu eleştiriler dikkatleri emek kavramından fayda kavramına yöneltmiştir. Say'a göre bir malın değeri o malın üretimi için kullanılan emek miktarına değil, o malın tüketiciye sağladığı faydaya bağlı olduğunu belirtmiştir. Böylece fayda kuramının öncüsü olarak kabul edilen Say iktisadi düşünce sistemine subjektif değer teorisini sunmuştur (Erim, 2011:48).

Say'ın teorisinde değerin üç bileşeni olan emek, toprak ve sermaye eşit önem taşımaktadır. Bu çerçevede alternatif maliyet teorisini geliştirmiştir. Alternatif maliyet teorisi der ki, bir malı elde etmenin maliyeti bir başka malın vazgeçilen değeridir (Bocutoğlu, 2012:36). İktisadi birey alternatifler arasında seçim yapmak zorundadır. Örneğin bireyin bir çift ayakkabı yada gömlek arasında seçim yapmak durumunda olduğunu varsayalım. Eğer birey gömleği tercih ediyor ise, gömleğin maliyeti vazgeçilen bir çift ayakkabının değerine eşit olacaktır. Bu yaklaşım ile birlikte gömlek ve bir çift ayakkabının üretimi için harcanan emek faktöründen ayrı

kalmakta ve Ricardo'nun teorisine gölge düşmektedir. William Nassau Senior'a göre , diğer bütün kıt ürünler gibi üretim faktörlerinden toprağın rant geliri sağlaması doğaldır. Emek ve sermaye sahiplerinin elde etmiş olduğu ücret ve kar gelirlerini açıklamak için Senior değer teorisini genişletmiştir. İlk olarak Smith'in "bir şeyi elde etmenin reel maliyetinin onu elde etmek için gereken mücadele ve sıkıntı olduğu" düşüncesi ile başlar (Bocutoğlu, 2012:36). Özellikle üretim aşamasında en çok sıkıntıyı çeken ihtiva edilen emektir. Dolayısıyla her birim emeğin karşılığına hakkıyla sahiptir. Ancak alın teri dökmeyen sermayedar için bir hak söz konusu mudur? Senior bu noktada sermayedarın elde ettiği karın, harcama imkanına sahip iken onu harcamayarak tüketimden kaçınması ve tasarrufa yönelmesi sırasında çektiği sıkıntının (ımsakın) bir karşılığı olarak açıklığa kavuşturmuştur. Bu demek oluyor ki Senior sermayedarın elde ettiği kar haklı gelir niteliğindedir. Sonuç olarak, Senior'un çekilen sıkıntıların karşılığı olarak ücret ve karı haklı gelir olarak kabul eden değer görüşü İmsak Teorisi olarak iktisadi düşünce literatüründe yer almaktadır.

William Stanley Jevons'un Değer Teorisi

19. yüzyılın sonları ile birlikte Klasik iktisadi düşüncenin çelişkilerini ve eksik kalan yönlerini gözden geçirenler marjinalistler olmuştur. Jevons ise marjinalizmi katkıları ile sistemleştirerek iktisadi bir düşünce okulu haline gelmesini sağlamıştır. Marjinalizm değer özünün, bireysel seçim süreçlerinin ve gelir bölüşümünün anlaşılması noktasında 1870'lerden sonra Avrupa'da ortaya çıkan ve iktisadi eğilimleri marjinal fayda kavramı ile açıklamaya çalışan yeni bir akıma ilişkin nitelendirilmiştir (Gültekin ve Pıçak, 2016:3). Aslında tarihsel olarak bakıldığında marjinal fayda kavramının kullanımı 1850'lerde Gossen'e kadar götürülebilir ancak Jevons hem yaşadığı dönemin bilimsel ve toplumsal şartlarının uygun olması hem de sistemli bir görüş bildirmesi ile marjinalist devrimin öncüsü olarak görülmüştür. Marjinalist Devrim'i başlatan 1871'de yayınladığı "Theory of Political Economy" adlı kitabı ile emek değer teorisini şiddetle eleştirmiş ve faydacı kuramın temellerini atmıştır. Fayda kuramını geliştirirken Bentham'ın fikirlerinden yararlandığını da belirterek değeri belirleyen tek faktörün fayda olduğunu ileri sürdü. Jevons faydayı "herhangi bir şeyin amacımıza hizmet eden soyut niteliğidir ve bir mal olarak nitelendirilebilir" olarak tanımlamıştır (Aktaran: Acar, 2004). Değer olarak kastettiği ise değişim değeridir bir diğer deyişle fiyattır. Ricardo insanların inci çıkarmak için denize dalmak zorunda olduğunu ve bu sebeple incilerin değerli olduğunu söylerken; Jevons insanlar incilerden fayda sağladıkları için değerli olduğunu ve insanların değerli olan inciler için denize daldığını söylemektedir (Bocutoğlu, 2012:43). Özetle Ricardo inci için emek harcadığından dolayı değerli olduğunu, Jevons ise inci değerli olduğu için emek harcadığını savunmaktadır. Yani Jevons'a göre değer emeğin sonucu değil sebebidir. Bu haliyle marjinalizmin on bir temel ilkesinden biri olan sübjektif değer teorisine atıfta bulunmakla birlikte Ricardocu ve Marksçı emek değer teorisinden kopuş yaratmıştır.

Jevons'un değer teorisinde dikkati çeken bir nokta da sınıf ayrımı yapmamış ve bireyinde herhangi bir sınıflı toplumda yer almış olmamasıdır. Birey serbest piyasa koşullarında faydasını maksimum yapmaya çalışan kişidir (Erim, 2011:124). Burada da insanların sahip olduğu inci sayısı fayda seviyesini belirlemektedir. Fayda seviyesi yüksek ise emek harcanmaya değerdir zira her emek harcadığınız ürün faydalı olacak değildir. Ayrıca fayda doğrudan ölçülememekte ancak insanların zevk ve tercihlerine göre sıralanabilmektedir ancak insanların zevk ve tercihleri ile ilgili karşılaştırmalar yapılmasını uygun bulmamaktadır. Diğer bir taraftan ise bireylerin mallardan elde etmiş olduğu tatmin duygusu yani fayda, sürekli artma eğilimi göstermemektedir. Bir noktadan sonra toplam fayda artsa bile marjinal fayda azalacaktır. Jevons'un tanımladığı azalan marjinal fayda yasası Gossen'in ve Dupuit'in azalan marjinal fayda yasasından biraz farklılık içersede benzeridir (Bocutoğlu, 2012:43).

Jevons'un azalan marjinal fayda yasası ünlü elmas-su çelişmesini açıklığa kavuşturmuştur. Ricardo bir malın değerini belirleyen o malın üretimi için harcanan emek olduğunu söylemişti. Su doğada bol bulunduğu için elde edilmesi için emek harcamaya gerek yok iken çölde herhangi bir emek harcamadan bulunan elmas neden değerlidir. Her ikisi de emek harcanmadan elde ediliyor ve elmas daha değerli oluyor. Jevons azalan marjinal fayda yasası ile bunu açıklamıştır. Elmasın toplam faydası, suyun toplam faydasından daha düşük ancak elmasın marjinal faydası suyun marjinal faydasından daha yüksektir. Bu konuya verilen en sık örnek hayati öneme sahip suyun marjinal faydasının ilk bardaktan sonra azalmaya başlamasıdır. Aynı örneği elmas için düşündüğümüzde sonsuz elmasa sahip olabiliriz hatta burada doyumsuzluk vardır. Sonuç olarak bir malın değerini belirleyen o malın sağladığı marjinal fayda olduğuna göre marjinal faydası düşük olan mal değersiz, marjinal faydası yüksek olan mal ise değerlidir. Çünkü elmas kıt bir mal iken su boldur.

Jevons'un bir diğer katkısı rasyonel seçim teorisidir. Daima bir seçim yapma zorunluluğu içinde olan ve faydasını maksimum yapmak isteyen birey bütçesini, bütün malların son biriminden sağlayacağı marjinal faydayı eşitleyerek harcar. Değişim teorisi ise farklı mallara sahip iki kişi örneği üzerine kuruludur. Sahip olunan mal miktarı arttıkça malın kullanımından sağlanan marjinal fayda azalacağından iki kişi kendilerinde olmayan mal için değiş tokuş yaparak mevcut durumlarını iyileştireceklerini ve bu sürecin ticaretin artık karlı olmaktan çıkacağı ana kadar devam edeceğini söylemiştir. Ticaretin ne zaman karlı olmaktan çıkacağı nokta için ise iki malın mübadele oranının, değiş tokuş işlemi sonrası miktarlarının marjinal fayda oranlarının tersine denk olduğu durum olarak ifade etmiştir (Acar). Örneğin ayrı ayrı etten ve tahıldan elde edilen marjinal fayda 1000 birim olduğunda, etin marjinal faydası ile tahılın marjinal faydası oranı $1000/1000=10$ olduğundan ticaret karlı olmaktan çıkacak ve et ile tahıl arasındaki mübadele sona erecektir (Bocutoğlu, 2012).

Jevons'un Marjinalizm ve Neo Klasik iktisada katkı da bulunan dört temel teorisiden (Azalan Marjinal Fayda Yasası, Rasyonel Seçim Teorisi, Değişim Teorisi, Emek Teorisi) sonuncusu ise Emek Teorisidir. "Theory of Political Economy" adlı kitabında "üretin maliyeti arzı, arz faydayı, fayda ise değeri belirler" görüşünü savunmuştur. Jevons Klasik ve Marksçı değer teorisinin terk edilmesi gerektiğini, çünkü emeğin en başta kendi değerinin eşitsiz olmasından, kalite ve etkinlik bakımından da farklılıklar içermesinden dolayı değer belirleyicisi olmayacağını öne sürmektedir (Gültekin ve Pıçak,2016: 11). Jevons'a göre insanların çalışma isteğinin "katlanılan maliyet" ve "elde edilen fayda" ile açıklanması işçileri bir tercihle karşı karşıya getirmektedir. Bu durumda emeğin faydası, gösterilen zahmeti aştığında işçi çalışma yönünde karar kılarken, tam tersi durumda ise çalışmayı bırakacaktır.

Carl Menger'in Değer Teorisi

Menger ekonomik olayları nedensellik sürecinde ele alan subjektif analizlerinde aşırıya kaçan ve değişim değeri kuramına karşıt olarak Almanya'da yapılan eleştirileri ısrarla devam ettiren Avusturya okulunun kurucusu olarak görülmektedir (Doğruyol ve Aydınlar, 2014:145). Bu sebeple Carl Menger'in "*Politik İktisadın İlkeleri*" adlı kitabının yayın yılı olan 1871 Avusturya İktisat Okulu'nun doğum yılı olarak kabul edilir (Yay,2004: 1). Sonraki yıllarda Ludving von Mises, Machlup, Schumpeter, Haberler, Morgenstren ve Hayek gibi iktisatçılar da Friedrich von Wieser ve Eugen Böhm-Bawerk'in bulunduğu Avusturya okulunun savunucuları olmuştur (Acar, 2004). Özellikle 1930'lu yılların sonuna doğru Avusturya Okulu'nun üçüncü kuşağını oluşturan Hayek'in yayınları, LSE'de verdiği dersler ve Keynes ve Sraffa ile olan tartışmaları, hiç beklenmedik bir anda Hayek'i ve onunla birlikte de Avusturya Okulu'nu popüler kılmıştır (Yay,2004:4).

Böylece bir yandan Avusturya Okulu'nun temellerini inşa eden Menger, bir yandan da marjinalist devrimin düşünceleri etkisini en kısa sürede gösteren iktisatçısı olmuştur. Jevons'dan sonra Menger de fayda kavramını temel alarak değer teorisini inşa etti (Skousen, 2014:191). Jevons'tan farklı olarak kuramı açıklarken matematik denklemleri kullanmadı. Jevons değişim değerini açıklarken marjinal fayda kavramından yararlanırken Menger toplam fayda ve marjinal fayda tanımlamalarıyla açıkladı. Değerin ölçümü tamamen subjektif yani her bireyin tercihlerine göre şekillenmektedir. Bir mal bir birey için hayatı öneme sahip iken aynı mal başka bir birey için bir değer ifade etmeyebilir. Menger'e göre değişim değeri ise aynı mal için bireylerin şahsi olarak verdikleri değer arasındaki farktır (Bocutoğlu, 2012:48). Bireyleri birbirleriyle değişim içinde olmaya iten kuvvet ise faydalarını artırmak istemelerindedir. Bireyin seçim yaptığı malların marjinal faydaları eşitlendiğinde ise fayda maksimum olacaktır.

Menger'in iktisadi düşünceye önemli katkısı azalan marjinal fayda yasasını kullanarak talep yasasını çıkarmasıdır. Bir malın fiyatı o maldan tüketmek isteyen birey için kısıt oluşturmaktadır. Dolayısıyla fiyat ve talep edilen mal miktarı arasında

ters ilişki vardır. Arz cephesinde ise bu defa satıcının faydasını dikkate alarak hareket edeceğini belirtmiş ve serbest piyasa koşullarının devamlılığının sağlanması gerektiğini söylemiştir. Aksi takdirde tekelleşme ortaya çıkabilecektir (Erim, 2011:125).

Klasik ekolden farklı olarak Menger değer analizine geçmeden malları tanımlayarak başladı. Çünkü ona göre milletlerin zenginliğine giden yol iş bölümü ve uzmanlaşmadan değil, kaliteli ve bol miktarda mal üretmekten geçiyordu. Üstelik her faydalı şey mal olamazdı. Menger'e göre bir şeyin mal olarak nitelendirilmesi için o malın dört özellik taşıması gerekir :

- Malı gerektirecek bir insan ihtiyacının varlığı
- Malın, insan ihtiyacını karşılamaında neden-sonuç ilişkisinin olması
- Aradaki bu ilişkinin insanlar tarafından bilinmesi
- Son olarak malın ihtiyacı karşılamaında amaca uygun olarak kullanımı gerçekleşmelidir.

Bununla birlikte malları ise alt düzey mallar ve üst düzey mallar olarak ayırmıştır. Alt düzey mallar dediği tüketim için üretilenlerdir yani tüketici ihtiyacını doğrudan karşılayan mallardır. Üst düzey mallarda alt düzey malların üretimi için gerekli olan sermaye ve üretim mallarıdır (Erim,2011:125). Bu iki mal grubu birbirlerini tamamlamaktadır. Orjinal örneği verecek olursak; ekmeğin üretimi için gerekli olan maya üst düzey maldır ve maya olmadığı takdir de un yada fırın gibi diğer malların kullanımı mümkün olmayacaktır. Bir malın değerinin belirlenmesi kısmına gelince değeri belirleyen o mala duyulan ihtiyaç olduğunu söylemiştir (Erim,2011:126). Bir malın insan ihtiyacını karşılamaı ise fayda olarak tanımlanmaktadır. Aslında tüm mallar insan ihtiyaçlarını karşılar ama kullanım değeri yalnızca o mal kıt olduğunda söz konusu olmaktadır. Örneğin Smith'in elmas-su paradoksunda her iki mal da faydalıdır. Ancak elmasın miktarının ona duyulan ihtiyaç karşısında yetersiz olması elması değerli kılmaktadır.

Menger'in iktisadi düşünceye önemli bir diğer katkısı da üst düzey malların değerinin belirlenmesi noktasıdır. İlk defa üretim mallarının değerinin belirlenmesi noktasında onların ürettikleri ürünün değerine katkısı olduğunu dikkate almıştır (Acar, 2004). Negatif bağlama teorisi olarak anılan kurama göre üst düzey mallara olan talebin alt düzey mallara olan talep tarafından belirlendiği ileri sürülmüştür.

Karl Marx'ın Emek-Değer Teorisi

Marx'ın değer kuramı, kapitalizmin hayat bulmuş iktisadi ve toplumsal her alanına açıklık getirmek üzere oluşturulmuş, nesnel ve insanları kendi aralarında değerlendiren bir temeldir. Kurmuş olduğu değer ilişkileri ile toplumsal ilişkileri açıklamıştır. Çünkü Marx değer ilişkilerinin feodal yada komünist toplumlardan ziyade kapitalist toplum yapısında geçerli olacağını savunmaktadır (Aktaran: Kaynak,27-28 ; Meghnad Desai, Marksist iktisat Teorisi, Çev:Satılgan). Emek değer teorisini açıklayan sosyalist düşüncenin kaynağı Klasiklere dayanmaktadır. Marx, Ricardo'nun öngörülerini pek çok açıdan kendi sömürü modeli için uygun

görüyordu. Ricardo gibi O'da değerın tek bir üreticisi olduğunu ve onunda emek olduğunu savunuyordu (Skousen, 2014:167) Ve burada harcanan emeğin yanında zamanı da katıyordu. Marx bir malın üretim aşamasından satılma aşamasına kadar piyasa değeri değişmelerini de dahil etmiş oluyordu. Çünkü emek açısından farklı uzmanlıkların olması üretilcek malın değerini de etkiliyordu. Bu konuda Ricardo ile fikir ayrılığına düştü. Şöyle ki Ricardo emeğin homejen olmadığını ve bu sebeple ücret farklılıklarının yaşanacağını söylüyordu. Marx ise emeğin değeri piyasa fiyatları ile ölçülüyor da neden diğer malların değerini ölçme kısmında yetersiz kalsın diye düşünmüştür. Bu düşüncesi ile de Klasiklerin emeğin değerini ölçme noktasında çözümlerini çürütüyordu. İşgücünün değeri için emek girdilerini ölçülmeliydi. İşgücünün ihtiyaçlarını sağlayarak bir sonraki üretim sürecinin başlamasında işgücünün kendini yenileyebilmek için gerekli olan emek-zaman değerinin ölçüsüdür. Ancak bu vasıflı olmayan işgücünün değerini belirler. Marx ücretler konusunda ise standart bir ücretin asgari seviyede kalacağını söylüyordu. Aradaki ücret farklılıkları da her bir işgücünün sahip olduğu beceriye karşılık emek-zamanla açıklanabilirdi (Erim, 2011:86).

Artı-Değer: Sömürü

Marx'ın emek-değer teorisi birçok kaynak için temel olmuş adeta yapılan eleştiriler yayınlara dönüşmüştür. Yine de yapılan tartışmalar Marx'ın var olan emek-değer kuramına yapmış olduğu eleştirilerin üzerine çıkamamıştır. Artı değer teorisi aslında Marx'ın akıl hocası olan Ricardo'nun eserlerinde mevcuttur fakat bir anlaşılır şekilde açık değildir. Marx tüm bunları derleyerek kapsamlı bir açıklama getirmiş ve bunun savaşını vermiştir.

Marx'ın 1867 tarihinde Engels'e yazmış olduğu mektupta en önemli katkısının artı değer teorisi olduğunu ve değişim-kullanım değeri olarak ikiye ayrılan değer kavramını iyi bir şekilde açıklayabilmek için emeğin de ikili bir yapıya sahip olması gerektiğini düşünmüştür (Aktaran: Doğruyol ve Aydınlar; Marx, 1867/1987: 402). Emeğin yoğunluğu, karmaşıklığı ve üretkenliği farklı olabilir (Satlıgan, 2014:63).

Marx insanların varlık gösterebilmeleri için zorunlu kabul ettiği metallerin kullanım değeri şeklinde ortaya çıkmasını ve belli bir amaca hizmet eden üretken emeği "somut emek" olarak tanımlamıştır. Burada Marx'ın meta olarak adlandırdığı kapitalist sistemde ürünlerin mübadele edilmesi ile oluşan ve bu ürünlerin satma gücünde olan kişilerin mülkü haline gelmesidir (Bottomore, 2011: 101). "Soyut emeği" ise emek gücünün harcanması şeklinde tanımlamış ve mübadele değerinin yegane belirleyicisi olduğunu söylemiştir. Emek, "değerin özü ve içsel ölçüsüdür" ama "emeğin kendisinin değeri yoktur." (Göçmen, ty :2).

Marx'ın kuramının temelini oluşturan artı değer teorisi ise işçinin çalışması karşılığ aldığı ücret ile çalışma süresi arasındaki farklılık şeklinde açıklanabilir. İşçi hayatta kalmak için emek harcamakta ve karşılığında geçimlik düzeyde bir ücret

eline geçerken, aldığı ücretin karşılığı olacak çalışma süresinden daha uzun çalışacaktır. Hatta Marx'ın döneminde bu çalışma süresi on veya on bir saati bulmaktadır (Heilbroner, 2008:139). Marx'a göre insanların ihtiyacı doğrultusunda almış olduğu malların değeri, üretimleri için gereken emek miktarı tarafından belirlenmektedir. Bu sebeple yatırım ve tüketim mallarının fiyatları, çoğunlukla üretim maliyetine yakın, nihai satış fiyatı ile örtüşür. Kapitalist (işveren) artı değeri, üretilen malın her biriminin satış fiyatından değil, sadece işçiyi zorunlu çalıştırdığı fazla iş saatlerinde üretilen birimlerin satış fiyatlarından alır (Aktaran: Doğruyol ve Aydınlar; Marx, 1867/2007: 218) . Kapitalizm öncesi toplumlarda işçinin ürettiğine el koyan feodal köle sahibi vardı. Yapısal olarak iki dönem arasındaki fark sömürünün dolaylı ya da dolaysız olmasıdır. Bu konuda Marx Ortodoks geleneğe sahip iktisatçılar tarafından oldukça eleştirilmiştir. Çünkü onlar kapitalist toplum yapısına geçilmesiyle işçi ve sermayedar arasında gönüllü bir anlaşma olduğunu öne sürerler. Nasıl ki işçi emeğini ihtiva etme konusunda bir tercih yapabiliyorsa aynı şekilde kapitalist de işçinin sunmuş olduğu emeği kiralayıp kiralamama konusunda özgür bir iradeye sahiptir. Bu sistemdeki işleyiş tamamen karşılıklı çıkara dayanmaktadır.

Gogol "*Eğlenceli bir hikâyeye ne kadar uzun ve dikkatli bakarsanız, hikâye o kadar üzücü hale gelir*" diyor. Tam bu noktada da bize ortodoks iktisatçıların çok dikkatli bir gözlem yapmadığını gösteriyor. Gözden kaçırdıkları nokta ise; kapitalistin emek gücü kiralama zorunluluğu yok iken işçinin hayatını idame etmesi için emeğini kiralamak zorunda olmasıdır. Bu çerçeveden bakıldığında ortodoks iktisatçıların nitelendirdiği karşılıklı gönül ilişkisinin apaçık ekonomik bir zorunluluk olduğu görülecektir. Kapitalist tarafından kiralanan, artı değer yaratan emek ise somut bir ürün üretilip üretilmediğine bakılmaksızın üretken emek olarak tanımlanır. Örneğin "Öğretmen sadece emek gösterip kafaları üzerinde yoğunlaşan öğrenciler için değil, okul sahibine de katkı sağlamak için çalışıyorsa öğretmen üretken bir emekçidir. Burada okul sahibinin sermayesini eğitim fabrikasına yatırmış olması bir farklılık arz etmemektedir." (Altıok, 2011:12).

Sonuç olarak Marx'ın eleştirileri bitmeyen emek-değer kuramı, hem kapitalist sistemin işleyişini hem de işçi sınıfının sömürülmesini bilimsel olarak analiz etmiştir. Artı değer teorisi ise değeri üretim maliyetleri açısından ele alması ile nesnel bir kuram özelliği göstermiştir (Mandel,1962/2002:15). Kitabında ise sınıfsız ve sömürsüz bir kapitalist sistemin oluşumuna kaynaklık edecek araçları sunmaktadır (Koç, 2014:1)

Sonuç

Değer kavramı iktisadi düşünce tarihinin 200 yıllık yolculuğuna 150 yıl eşlik etmiştir. Değerin yegane belirleyicisinin emek olduğu görüşü ile bu yolculuk başlamıştır. Adam Smith'in emek-değer teorisi olarak anılan kuramda değer sadece emek ile özdeşleştirilmesi ancak sermaye birikiminin ve özel mülkiyetin

olmadığı ilkel, vahşi toplum yapısında görülmektedir. Ardından Ricardo ve Marx'ın geliştirdiği emek değer teorisi ile zamanın tüm dönemleri için değeri yaratanın sadece emek olduğunu ileri sürdüler.

William Nassau Senior değerın sadece emek ile değil, emeğin yanında toprak ve sermaye ile belirlendiğini söyledi ve bunu İmsak Teorisi çatısı altında topladı. Daha sonra Jevons ve Menger Marjinal Fayda Teorisi ile bir malın değerinin emek olmadığını, bireylerin o malı tüketmesi ile sağlayacağı marjinal fayda olduğunu savundular. Dolayısıyla birey eğer tükettiği malı faydalı buluyorsa malın değerli olduğu sonucuna ulaşıldı. Fayda ve değeri de ücretler ile ilişkilendirerek faydalı bulunan malın üretimi için harcanan emeğin ücreti yüksek olmalıdır. Marx'ın katkıları ile son şeklini alan emek-değer teorisinin temelinde kapitalizmin toplumsal uyumdan ziyade çıkar çatışması yaratan bir sistem olduğu yer almaktadır (Aydın ve Aydınlar, 2011:10)

Bu çalışma ile iktisadi düşünce tarihinde emek ve değere ilişkin ardı sıra yaşanan bazen bir önceki kuramı kapsayan bazen de adeta devrim niteliğinde yıkıcı olan gelişmelerin temelleri verilmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Acar, G. T. (2004) Tarihsel Koşullar Açısından Neoklasik İktisadın Ortaya Çıkış Süreci.
ErişimAdresi:http://www.geocities.com/ceteris_paribus_tr2/g_acar4.doc(26.03.2017).
- Altıok, M. (2011) “Üretken Ve Üretken Olmayan Emek Ayırımı Üzerine Bir Değerlendirme: Adam Smith’in “Emeği” mi? Karl Marx’ın “Değeri” mi?” **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 12, Sayı 1.
- Aydın, M. K., Aydınlar, K. (2011) “Emek-Değer Teorisinden Fayda-Değer Teorisine”,
https://www.researchgate.net/publication/290096446_'EmekDeger'_Teorisinden_'Fayda-Deger'_Teorisine, (03.10.2015).
- Barbon, N. (1690) **A Discourse of Trade**,
<http://www.marxists.org/reference/subject/economics/barbon/trade.htm>, (08.08.2016).
- Buğra, A. (1993) **İktisatçılar ve İnsanlar**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bocutoğlu, E. (2012) “İktisat Teorisinde Emeğin Öyküsü: Değerin Kaynağı Olan Emekten Marjinal Faydanın Türevi Olan Emeğe Yolculuk.” **HAK-İŞ Toplum Bilimleri Dergisi**, 127-150.
- Bocutoğlu, E. (2012) **İktisadi Düşünceler Tarihi**, Trabzon: Murathan Yayınevi.
- Bottomore, T. (2001) **A Dictionary of Marxist Thought**, 2. Ed, Wiltshire, Blackwell.
- Doğruyol, A., Aydınlar, K. (2014) “İktisatta Gizemini Koruyan Bir Bilinmeyen: Değer Felsefenin Mutlak Değerinden İktisadın Nispi Değerine.” **AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 14(1), 129-152.
- Erim, N. (2011) **İktisadi Düşünce Tarihi**, Kocaeli: Umuttepe Kitabevi.
- Göçmen, D. (2009) “Marx’ın Emek Kavramını Bugün Yürütülen Tartışmalar İçin Önemi Üzerine.”
<https://dogangocmen.files.wordpress.com/2009/07/marxin-emek-kavrami-uzerine1.pdf> (02.05.2016).
- Gültekin, V. Ve Pıçak, M. (2016) “ Marjinalizmin Gelişimi, H. Gossen ve S. Jevons’un Marjinalist Devrimi.” Çağdaş İktisat Okulları
- Heilbroner, R. (2008) **İktisat Düşünceleri**, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Kazgan, G. (2006) **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kaynak, M. (1978) “Marksist Değer Kuramı (Bir İnceleme)”, **Ankara İktisadi ve Ticari Bilimler Akademisi Dergisi**, Cilt:10, Sayı:1-2, Ankara.
- Koç, Y. (2014) “Marksist Emek Değer Kuramı ve Emperyalist Dönemde Kapitalist Sömürü.” **Bilim ve Ütopya Dergisi**, sayı 239,1-13.

- Lauderardale, The Earl of (1819)” An Inquiry into the Nature and Origin of Public Wealth and into the Nature and Causes of its Increase”, 2. Edn, Edinburgh: Archibald Constable&Co. Edinburgh
- Mandel, E. (1962/2002) **An Introduction to Marxist Economic Theory**, Newtown: Resistance.
- Ricardo,D. (1817) Politik İktisadın İlkeleri (çev.Yahya Sezai Tezel), <http://www.seyfettinartan.net/Ricardo.pdf> (02.08.2016).
- Savaş,V.F. (2000) **İktisadın Tarihi**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 4 Baskı.
- Satlıgan, N. (2014) **Emek Değer Teorileri ve Dış Ticaret**, İstanbul: Yordam Kitap.
- Selik, M. (1982) **Marksist Değer Teorisi**, Ankara:S.B.F. Basın ve Yayın Yüksek okulu Basımevi.
- Skousen, M. (2014) **İktisadi Düşünce Tarihi: Modern İktisadın İnşası**, Ankara: Liberte Yayınları.
- Yay, T. (2004) “Avusturya İktisat Okulu’nun Tarihsel Gelişimi ve Metodolojisi”, Piyasa, 11, 1-29.
- (<http://www.iktisadiyat.com/2009/02/21/avusturya-okulunun-dogusu-carl-menger/>) (Erişim: 21.04.2016)